

TANULMÁNYOK

Tapasztalat

A filozófiatörténet során mindig is kitüntetett jelentősége volt a tapasztalatra vonatkozó megfontolásoknak. E számunkban a történelmi, a vallási és az észlelési tapasztalatok természetével, valamint a tapasztalatok igazolási szerepével kapcsolatos írásokat közlünk.

Fehér M. István tanulmánya a tapasztalat fogalmát Martin Heidegger 1920–1921-es téli szemeszterben tartott vallásfenomenológiai előadásai alapján gondolja át. A tanulmány bemutatja a fiatal Heideggert ért szellemi ösztönzéseket és az egész korszak szellemi klímáját. A teoretikus beállítódástól való elfordulás és a megélt élethez való odafordulás törekvése általánosan jellemezte a 20. század elejének német filozófiáját és teológiáját. Az „élethez” való hermeneutikai visszafordulás szempontjából a fiatal Martin Heidegger számára alapvető paradigmaként az őskereszténység jelent meg. Az őskeresztény élettapasztalatot, amint az a páli levelekben megjelenik, Heidegger a husserli fenomenológia hermeneutikai átalakítása révén igyekezett hozzáférhetővé tenni. Úgy véli, hogy az őskeresztény vallásosság tapasztalja az élet fakticitását, illetve tapasztalja az életet a maga fakticitásában, vagyis az őskeresztény élettapasztalaton keresztül utat találhatunk a fakticitás hermeneutikájához. Élmény, tapasztalat és megértés összefüggésének vallási-teológiai relevanciája innen szemlélve a hívő beállítottság és az őskeresztény eszkatológia fenomenológiai-hermeneutikai kikérdezéséből, felfejtéséből adódik.

Tengelyi László a történelmi tapasztalat fogalmát értelmezi Hayden White és Paul Ricœur vitája alapján, amelynek a középpontjában a történelmi mező konstitúciója áll. White szerint ezt a mezőt a *történelemről szóló diskurzus* konstituálja a topológiai struktúrán keresztül, Ricœur szerint viszont épp ellenkezőleg, az *élet a történelemben* jelenti minden történelmi mező valódi alapzatát. Ricœur ezért a történelmi tapasztalat hermeneutikai fenomenológiájával igyekszik felváltani White dinamikus strukturalizmusát. Ugyanakkor Ricœur nézetei is változnak a történelmi tapasztalat szerepéről. *Temps et récit* című művében még a valóság elbeszélés általi újraleírását vagy refigurációját hangsúlyozza, *La mémoire, l'histoire, l'oubli* című későbbi munkájában azonban úgy véli, hogy a múlt igaz re-

konstrukciója nem elégedhet meg a történelem pusztán episztemológiai megközelítésével, hanem szüksége van a történelmi létállapot ontológiai elemzésére is. Ebben az elemzésben pedig az emlékezet és a felejtés dinamikája jelenti a kiindulópontot, a történelmi tapasztalatban előzetesen adott értelem átdolgozásának modelljét pedig már nem a narráció elmélete, hanem a freudi pszichoanalízis szolgáltatja.

Olay Csaba tanulmánya a tapasztalat fogalmával kapcsolatos alapvető megkülönböztetésből indul ki: eszerint beszélhetünk a tapasztalat regularitásmodelljéről, amelynek értelmében a tapasztalat a mindenkori szabálynak megfelelő eset felismerése, másrészt beszélhetünk a tapasztalat eseménymodelljéről, amely szerint az igazi tapasztalat egy olyan előre láthatatlan és váratlan esemény bekövetkezése, amely keresztülhúzza elvárásainkat. A tapasztalat eseménymodelljét a szerző Gadamer és Adorno gondolatain keresztül mutatja be. Gadamer hermeneutikája felfogható a nem standardizálható tapasztalatok leírásaként, amelyben a tapasztalat negativitása játszik meghatározó szerepet. Adorno filozófiája pedig a nem-azonost, vagyis a szingulárist, a radikálisan individuálist, a fogalmilag megragadhatatlant helyezi a gondolkodás középpontjába, és arra tesz kísérletet, hogy a nem-azonos megtapasztalására felkészítsen. A tanulmány ugyanakkor bemutatja mindkét koncepció belső feszültségeit a tapasztalat fogalmával kapcsolatban.

Farkas Katalin és Jakab Zoltán tanulmányai az észlelési tapasztalattal foglalkoznak. Farkas egy olyan filozófiai észleléseleméletet védelmez, amely szerint az észlelési tapasztalatoknak vannak pusztán érzet alkotóelemei, szemben az észlelési tartalom intencionális, érzetadat-, illetve közvetlen realista elméleteivel. A két fő motiváció az észlelési tartalom ilyenfajta értelmezése mellett az, hogy a szerző szerint nem minden észlelési tapasztalat írható le teljes mértékben az általa prezentált tapasztalatfüggetlen tárgyak segítségével, mint ahogy azt az észlelési tartalom intencionalista elméletei állítják (a homályos látás lehet egy példa erre), másfelől az észlelési tapasztalatban megjelenő érzéki minőségek nem kizárólag az észlelési tapasztalatokra jellemzők, hanem például az utóképekre is. Farkas nézete szerint az érzéki tapasztalat alapja a pusztán szubjektivitás, ebből konstruálja meg az elme a tapasztalatfüggetlen világ manifeszt képét.

Jakab Zoltán tanulmányában azt vizsgálja, hogy az észlelés elsődleges és másodlagos minőségeinek locke-i megkülönböztetése tartható-e (amelyről talán az is megkockáztatható, hogy bizonyos mértékig az észlelés hétköznapi „elméletének” is a részévé vált), nemcsak filozófiai érvek, hanem a mai pszichológiai és neuro-fiziológiai elméletek fényében. Jakab szerint igen: a tanulmányban arra tesz kísérletet, hogy a distinkcióról pontosabb megfogalmazást adjon. Bevezeti az észlelés úgynevezett revelatív jellegének a fogalmát, és meghatározza ennek feltételeit, tudniillik, hogy a revelatív észlelés háttérében strukturált és veridikus észlelési reprezentációk állnak. Az alak- és a színlátás különbözőségét (az elsődleges és másodlagos minőségek hagyományos megkülönböztetése helyett)

Jakab azzal magyarázza, hogy míg az alaklásban szerepet játszó reprezentációk kielégítik mindkét feltételt, a színítés nem.

Márton Miklós és Tózsér János a fenomenális tapasztalatok metafizikájáról fogalmaz meg egy általános tézist. Eszerint az elme minden mai szubsztancia-monista elméletéből, tehát a redukcionista és a nem-redukcionista fizikalizmusból, valamint a naturalista tulajdonságdualizmusból is az következik, hogy a tudatállapotok nem privátak abban a szubsztantív értelemben, hogy saját tapasztalatainkhoz privilegizált módon férünk hozzá, vagyis úgy, ahogy senki más nem teheti. Ebből persze nem következik, hogy a mai naturalista elmeelméletek, vagy legalábbis a fenomenális tudat naturalista értelmezései hamisak, az azonban igen, hogy ha elfogadjuk, hogy privilegizált hozzáférésünk van saját tudatállapotainkhoz, akkor nem lehetünk egyben szubsztancia-monista naturalisták.

Pöntör Jenő és Láng Benedek tanulmányai a tapasztalatokkal nem metafizikai, hanem ismeretelméleti szempontból foglalkoznak, a tapasztalatok igazolási szerepét vizsgálják, különböző érdekes és fontos, bár egymástól távol álló tárgyterületek vonatkozásában. Pöntör Jenő azt a kérdést vizsgálja, hogy mennyiben lehet a fizikalizmust tapasztalati úton igazolni. A fizikalizmus itt használt értelmében az a metafizikai nézet, amely szerint minden létező fizikai. Azt, hogy mi számít fizikai entitásnak, a mai fizikalisták a fizikai elméletekre hivatkozva határozzák meg; a fizikai elméleteket pedig, részben legalábbis, tapasztalati úton igazoljuk, így a fizikalizmus igazsága empirikus kérdés. Mivel azonban a fizikalizmus univerzális, minden létezőre vonatkozó tézis, nem triviális, hogyan igazolható tapasztalatilag. Pöntör tárgyalja a fizikalizmus különböző válfajait, a szubsztancia- és a tulajdonságfizikalizmust, a redukcionista és a nem redukcionista fizikalizmust, és arra jut, hogy míg a redukcionista fizikalizmus empirikusan jól alátámasztott, a nem redukcionista fizikalizmus ezzel szemben meglehetősen ingatag igazolási alapokon nyugszik.

Láng Benedek azt a meghökkentően egyszerű kérdést veti fel, hogy miként lehet, hogy évszázadokon keresztül mágikus praktikákat folytattak olyan célok elérésére, amelyek tapasztalatilag ellenőrizhetők, és hittek ezek eredményességében, miközben e praktikáknak túlnyomó többségükben semmilyen hatása sincs. Nem gondolhatjuk, hogy a magyarázat a mágiát gyakorlók értelmi színvonalában rejlik, hiszen a mágikus gyakorlatokat tanult szerzetesek, tudósok is alkalmazták (elég itt Newtonra utalni), ugyanakkor azzal sem tehetjük félre a problémát, hogy a kérdésfeltevés pusztán mai tudásunk és világnézetünk nézőpontjából értelmes. Láng többféle magyarázattal is szolgál arra, hogy a mágikus gyakorlatokat miért nem tudták a tapasztalatok „falszifikálni”, és úgy véli, a mágikus elméletek és gyakorlatok igazolása, a korabeli ismeretek fényében, nem különbözik alapvetően a mai tudományos elméletekre vonatkozó értékelési szempontjainktól.

A *Fórum* rovat David Lewis metafizikáját, elsősorban Lewisnak a lehetséges világokról szóló híres elképzelését mutatja be, amely szerint a lehetséges világok

ugyanolyan értelemben léteznek, mint a mi aktuális világunk. A tanulmánynak speciális aktualitást ad, hogy a hetven éve született és tíz éve elhunyt David Kellogg Lewis (1941–2001) mára klasszikussá vált főműve, az *On the Plurality of Worlds*, idén 25 éve jelent meg. A könyvben kifejtett modális realista álláspont főbb téziseit, fontosabb érveit és motivációit a könyv fordításán dolgozó Bács Gábor és Kocsis László rekonstruálják.

Számunk két recenzióval zárul. Szabó Máté egy a Bécsi Kör magyar vonatkozásait tárgyaló, magyar, osztrák és német szerzők közreműködésével készült kötetet mutat be, amely a bécsi Wiener Kreis Institut sorozatában jelent meg (Máté A. – Rédei M. – F. Stadler szerk. *Der Wiener Kreis in Ungarn / The Vienna Circle in Hungary*. Wien – New York, Springer. 2011), Kiss Szabolcs pedig Márton Miklós *Az észlelési tartalom konceptualista értelmezése* (Budapest, L'Harmattan. 2010) című könyvét elemzi.

Ambrus Gergely és Ullmann Tamás